

20. „Előállt az a precedens nélküli helyzet, hogy Magyarországon van ún. „független politológia“, amely hazánkban nem szaktudomány, hanem politikai irányzat. (Legfőbb képviselője Lengyel László, a fordított Kasszandra: Kasszandrának ugyanis mindig igaza volt, és soha nem volt népszerű; Lengyel mindig népszerű, és soha nincs igaza.)” (320.) Érdekes, azóta – az idézet 1991 októberéből származik – mintha helyet cseréltek volna: a rendszerváltás körül rendkívül pesszimista Lengyel a hazai sajtóban szinte egyedül írta le (A TULÉLÉS KONGRESSZUSA, in: Lengyel László. MAGYAR ALAKOK, 83–91.) az MDF 1993. januári országos értekezlete előtt, hogy felesleges a szélsőjobboldali hatalomátvételtől rettegni – T. G. M. feszültsége, mint már említettem, sajátos formákat öltött –; újabban pedig már az okoz neki problémát, hogy esetleg *túlzott reményeket* kelt olvasóiban (REMÉNY, i. m. 25–27.) – hitük volna ezt Petri György nevezetes NYUGI!-ra intő cikke idején? A korábban oly diadalmas-magabiztos T. G. M. meg közben elkezdett háborút jósolgatni.

21. Lengyel, i. m. 24.

22. Néha szinte már diplomatikus: elnézést kér, amiért „iskolás modorban kénytelen írni”, de ebben „nem az olvasók, hanem az írók hibásak” (181.). Már-mint a többi író. Viszont mikor azt veti oda, hogy „hagyjuk a történelmet, mert az olvasó belezavarodik. Az olvasó ugyanis nem olvas, nem emlékezik” (491.) – finom ironia volna?

23. Egy jellegzetes példa: a már többször idézett tavaly decemberi interjújában (*Mozgó Világ*, 1994/12.) évüzedekkel az egyébként általa is ismert (252.) Burnham nevezetes, a „menedzseri forradalomról” írt könyve után arról beszél, hogy Nyugaton is győzött a szocializmus, „Amerikában például az utca embere számára a magántulajdon be van tiltva. Mutassanak nekem ma Amerikában egy boltot, amelynek tulajdonosa az üzemeltető. Nem talál ilyet. Azokat a boltokat hatalmas láncoktól bérelik ki, és a bérleti jogot adják-veszik, akár itt. Mi köze a kapitalizmus eredeti eszméjének ezekhez a hatalmas üzleti konglomerátumokhoz, amelyeket kapitalisták helyett olyan típusú menedzserek vezetnek, akik remekül eligazodtak volna a magyar Országos Teruhivatalban is?” Rádai Eszter mintha nem akarna hinni a fülének: „A klaszszikus kapitalizmusnak persze hogy lőttek, de azért amit mond, az elég különösen hangzik...” A válasz is tipikus: „Amit mondok, nem különös annak, aki nyugati folyóiratokat is olvas.” (I. m. 11–12.)

Dupcsik Csaba

A VÁRAKOZÁS ZAJA

Sigmund Freud–Sándor Ferenczi: *Briefwechsel. Band I/1. 1908–1911. Herausgegeben von Eva Brabant, Ernst Falzeder und Patrizia Giampieri-Deutsch. Unter der wissenschaftlichen Leitung von André Haynal. Transkription von Ingeborg Meyer-Palmedo*
Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1993.
 448 oldal

Az ötvenes években látott napvilágot a brit Ernest Jones háromkötetes nagy Freud-életrajza, a SIGMUND FREUD ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA (amelynek rövidített magyar nyelvű változata kétszer is megjelent Budapesten). Jones biográfiája a pszichoanalízis megalapítójáról akkor a lehető legjobbkor került a nemzetközi könyvpiacra. A világ úszott a bűnbánatban, amiért a lélektan zsenijét életében nem méltányolta kellőképpen; a sexualitással kapcsolatos közfelfogás – részben a nemi betegségek megszélesülése, részben pedig a szellemi légkörrel összefüggő, általánosabb okok miatt – liberalizálódni látszott; a szociálpszichiátria lelkes, illúziókkal teli fellendülése sokat, a reálisnál többet ígért a pszichés betegségek leküzdésében. A Jones-könyv a nyugati értelmiségi nagyközönség bestsellere lett; Simone de Beauvoir hosszan írt róla visszaemlékezéseiben, a *Spiegel* például címlapot szentelt a német kiadásának.

Ernest Jones műve – nem kevés hibája és a részleteket módosító vagy kibővítő későbbi pszichoanalízis-történeti munkák ellenére – mindmáig a Freud-életrajzírás alapműve maradt. Jones Freud közeli ismerőse és harcostársa volt – ily módon a Freud-életrajz, akárcsak Winston Churchill második világháborús könyve, műfajilag egyszerre volt objektív történetírás és szubjektív visszaemlékezés –, és az ő munkájából tudatosult a szélesebb nagyközönség számára, hogy milyen kiemelkedő jelentőségű a pszichoanalízis megalapítójának és talán legközelebbi barátjának, fontos tanítványának, a magyar Ferenczi Sándornak több mint ezerkétszáz darabból álló (és szinte hiánytalanul fennmaradt) levelezése. Jones Freud egyéb levelezése mellett gyakran idézte a Ferenczinek szóló Freud- és a Freudnak szóló Ferenczi-leveleket (amelyeket ő maga teljes egészében elolvashatott).

Természetes volt az igény, hogy a pszichoanalízis története iránt érdeklődő kutatók és általában az értelmiségi nagyközönség is megismerhesse a levelezést. A Freud-levelek kiadása azonban csak nehézkesen haladt előre; mindenekelőtt a Freud család emelt vétót a csonkítatlan publikálás ellen. Az első teljes – nem pusztán válogatott – Freud-levelezést, amelyet ifjúkori barátjával, Wilhelm Fliesszel folytatott, csak a nyolcvanas évek közepén vehették kezükbe az olvasók.

Ferenczi özvegye, Gizella már 1946-ban megbízta Bálint Mihályt, Ferenczi legkiválóbb tanítványát, a világhírű pszichoanalitikust, hogy tárgyaljon a Freud–Ferenczi-levelezés kiadásáról a Freud családdal. Bálint azt remélte, hogy a levélváltást már a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kinyomtatják. Mindhiába.

A levelek ugyanis olyan, bizalmasnak szánt megjegyzéseket is tartalmaztak, melyek a család értelmezése szerint sértették Freud emlékét. A Freud utódok cenzúrázó tevékenysége más anyagok kapcsán eléggé közismert volt. Lehet, hogy üzleti megfontolások is szerepet játszottak, hiszen abban az időben több szemelvényes Freud-levelezéskötet is a piacra került. A hivatalos pszichoanalízis-történetírás sok szálát kezében tartó Haynal András svájci pszichoanalitikus a családi kegyelettel és még élő személyek magánéletének védelmével indokolta a megjelenés elhúzódsát.

A nyolcvanas években – mindenekelőtt Anna Freud halála után – sűrűsödtek a hírek, hogy a levelezést ki fogják adni. Aránylag könnyen hozzá lehetett férni a levelek – ugyan sok részletében hibás – szamizdatmásolatához. A levélváltás közzétételét tehát nem a várakozás csendje, hanem a várakozás zaja előzte meg. 1992-ben franciául megjelent a levelezés első kötete, majd 1993-ban a német nyelvű eredeti első kötete az 1908 és 1911 vége közötti levelekkel. Ezt a tervek szerint további öt követi majd.

A Freud–Ferenczi-levelezés első kötetének kiadása a magyar orvos- és pszichológiai történetírás – de nyugodtan mondhatjuk: az egész magyar történettudomány – kiemelkedő eseménye. Az egyetemes tudománytörténet legnagyobb alakjai közül egyetlenegy sem állt oly közeli kapcsolatban Magyaror-

szággal, mint Sigmund Freud. A XIX. és XX. századi, a világ szellemi életét ilyen vagy olyan irányban megmozgató nagy tudósok magyar kapcsolatai Darwintól és Marxtól Nietzsche és Einsteinen át Planckig és Heideggerig többnyire nem túl jelentős lábjegyzetek. Freuddal azonban nem ez a helyzet: a bécsi mester életének és működésének magyar vonatkozásai fontosak és jelentősek, és túnyomórészt Ferenczi Sándorhoz kapcsolódnak.

A Freud–Ferenczi-levelezéssel – minden felesleges pátoaszt kerülve mondjuk ezt – olyan kötetet (és hamarosan köteteket) tartunk a kezünkben, amelyek a magyarországi élet normális fejlődése mellett minden bizsonnyal néhány éven, legfeljebb egy-két évtizeden belül megszülető magyar kiadások révén a XXI. századi művelt magyar értelmiségi alapolvasmányai közé fognak tartozni, és amelyek egyes darabjai meg fogják találni az utat a középiskolai tankönyvekbe is. Úgy gondoljuk, hogy a Freud–Ferenczi-levelezés szociológiailag olyasfajta helyet fog majd a magyar szellemi életben elfoglalni, mint Széchenyi naplója vagy Károlyi Mihály emlékirata; nyilván nem fogják annyian olvasni, mint az EGRI CSILLAGOK-at vagy A KŐSZIVŰ EMBER FIAI-t, de elválaszthatatlan lesz az alaposabb és mélyebb hungarológiai műveltségtől.

Jones Freud-életrajza megerősítésének fogható fel – habár Jones és Ferenczi elkeseredett ellenfelek voltak a pszichoanalitikus mozgalomban, és a brit pszichoanalitikus jó néhány posztumusz övön aluli ütést is bevitt magyar riválisának a biográfiában –, hogy a pszichoanalízis története nem szorul alaposabb átírásra a Freud–Ferenczi-levelezés első kötetének megjelenése (és megalapozott gyanúnk szerint a többi öt kötet jövődöbeli kinyomtatása) után sem. Vonatkozik mindez a magyar pszichoanalízis történetére is, amelynek igen sok vonatkozását hozták az elmúlt mintegy két évtized hazai és nyugati kutatásai a napvilágra. A magyar pszichoanalízis története immár nem az, ami körülbelül két évtizeddel ezelőttig volt – tehát többé már nem terra incognita.

A legjelentősebb változás talán az, hogy a magyar (és kisebb részben a nemzetközi) pszichoanalízis története a levelek elolvasása

után plasztikusabbá, megfoghatóbbá, árnyaltabbá vált. Albert Camus egy hasonlatát kölcsönvéve, ugyanaz a különbség, mint ami a színpad és a film (vagy Tolsztoj és Dosztojevskij hősnői) között: kevesebb átszellemlés, több testiség. A plaszticitás, az alapvető történéseket megvilágító részletbőség mindenekelőtt a Freud–Ferenczi-kapcsolatra vonatkozik. Nyilvánvaló és egyértelmű, hogy ez a Freud–Ferenczi-levelezés vezérmotívuma. Nevetséges volna ezt az igen bonyolult, sokrétű és kifinomult férfibarátságot a Karinthy-féle ÍGY ÍRTOK TI-beli színpatszok mintájára egy-két mondatban összefoglalni – de ha mégis megpróbálnánk, úgy fogalmaznánk, hogy Ferenczi részéről ez (a beteljesültek mellett) a megcsalt várakozások drámája volt. A nagy realista prózáirók legkatartikusabb oldalaihoz méltók például azok a levelek, amelyeket Ferenczi közös szicíliai nyaralásuk, kapcsolatuk első nagy válsága után írt. Aki ismeri a pszichoanalízis és ezen belül a Freud–Ferenczi-viszony történetét, tudja jól, akinek van fogalma az emberi kapcsolatok dinamikájáról, sejtheti: egy és más még csak ezután következik.

A levelezés első kötete éppen csak exponálja a Freud–Ferenczi-kapcsolatban is döntő jelentőségű Elma-drámát – amikor Ferenczi pszichoanalitikus kezelés közben 1911-ben szerencsétlen szerelmi kapcsolatba keveredett barátjáné (és későbbi felesége) első házasságából való lányával, Pálos Elmával. A kötet közli Freud Pálos Gizellához (Ferenczi barátjánéjéhez, Elma anyjához) intézett levelét is, amelynek drámaisága méltó a helyzet feszültségéhez.

A harmadik – alapvonásaiban ugyancsak eddig is ismert, részleteiben informatív – témakör Ferenczi gyermekes vonzódása az okkult lelki jelenségekhez, mindenekelőtt a telepátiához. A Ferenczi életének ezt a motívumát ismerő olvasót is meglepi, hogy milyen makacssággal tér vissza a budapesti orvos újra és újra kedvenc vesszőparipájához. Freud – akinek ambivalens volt a viszonya a babonához – „*megingott, de nem merült el*”. Hajlott Ferenczi mai szemmel hallatlanul kezdetleges és öncsaló úgynevezett megfigyeléseinek és hipotéziseinek legalább részleges elfogadására, de józan esze megóvta attól, hogy a szélesebb nyilvánosság elé tárja (vagy hagyja tár-

ni) az idevonatkozó „eredményeket”. Ebben persze a miszticizmust kompromisszum nélkül elutasító pszichoanalitikusok – így a német Karl Abraham és Jones – ellenállása is szerepet játszott, no meg azok a kellemetlen tapasztalatok, amelyeket Freud a miszticizmusban vidáman pancsikoló – az élők és holtak közötti kapcsolatot is lehetségesnek tartó, és a mocsári hullákról kedélyesen adomázgatva Freud ájulását is kiprovokáló – Jung mellett szerzett.

De a levelezés tele van kisebb magyar kultúrtörténeti és szociológiai adalékokkal is a Polányi családtól Berény Róberten át a Galilei-körig; teljes hozadéka a magyar orvos-, a pszichológia-, az irodalom- és a kultúrtörténet számára egyelőre felmérhetetlen.

A kötet igen gondosan szerkesztett. Alapszak és elmélyült munkáról tanúskodók a lábjegyzetek – magunk csupán két kisebb tévedést vettünk észre; sajnos, az egyiket (Abraham Arden Brill magyar származásáról) éppen a recensens könyvből vette át a jegyzetíró. A magyar nevek helyesírása szinte kifogástalan (bár az ő, az i, a hosszú magánhangzók ezúttal is hiányoznak a ljbujlanai nyomda készletéből; Kosztolányi, ahogyan ezt régen megszokhattuk német, angol szövegekben, itt is csak „*Dezső*”; de legalább nem „*Deszö*”). Rossz ötlet volt viszont a névmutatóban nem az oldalszámot, hanem a levelek sorszámát megadni – ez nehézkessé teszi a visszakeresést –, és bizony hiányzik egy tárgymutató. A bevezető inkább csak protokolláris okokból kerülhetett a könyvbe.

Ez azonban minden bizonnyal csak csomókeresés a kákán: a Freud–Ferenczi-levelezés első kötetének megjelenése nehezen túlbecsülhető jelentőségű tudományos esemény. Illesse elismerés mindazokat, akiknek részük volt benne.

Harmat Pál